

Ювілей Державного фонду фундаментальних досліджень

У переддень Дня науки 17 травня 2007 року відбулося розширене ювілейне засідання Ради Державного фонду фундаментальних досліджень. На зустріч з Радою ДФФД були запрошені „батьки” ДФФД (колишні керівники і співробітники урядових структур, що опікувалися наукою в Україні: КНТП, ДКНТ, ДКНТП, Міннауки), керівництво МОН і НАН України, науковці — організатори та учасники всіх конкурсів ДФФД.

Відкрив засідання голова Ради Державного фонду фундаментальних досліджень академік Платон Григорович Костюк. Учасники та гості засідання привітали П.Г.Костюка з присвоєнням йому звання Герой України. Жваво і дотепно провів засідання директор ДФФД доктор економічних наук Богдан Кияк. Він нагадав про основні віхи створення системи грантової підтримки фундаментальних досліджень.

Фонд створений у 1992 році відповідно до статті 35 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”. Фонд був покликаний слугувати як додаткове, альтернативне джерело підтримки ініціативних ідей та розробок вітчизняних науковців. І мав стати невід’ємною ланкою повного інноваційного циклу, що включав би і державні науково-технічні програми, і Держіннофонд. Нова система управління науковою сферою України складалась у результаті енергійних дій команди однодумців першого голови КНТП України Сергія Рябченка.

Запрацювала Національна рада з науки і техніки під керівництвом академіка Миколи Находкіна та її 9 секцій, визначались пріоритетні напрями наукових досліджень та їх фінансування, напрацьовувались пропозиції щодо проведення конкурсів проектів та їх експертизи. Створена Рада ДФФД під головуванням Геннадія Мелкова оголосила перший конкурс робіт за дев’ятьма напрямками фундаментальної науки. На початку травня 1992 року, коли завершилось приймання

конкурсних робіт, лише на перший конкурс ДФФД було подано 4500 наукових проектів.

Керований Віктором Кулішовим підрозділ у стислий час вперше розробив електронні форми запитів, були створені комп’ютерні бази робіт, розроблено алгоритм експертизи поданих проектів. Фонд при мінімумі бюрократії організував і провів цей конкурс, у результаті якого було відібрано і профінансовано 1215 проектів, стовідсотково — обсягом 450 млн крб. Із самого початку діяльності керувались принципами верховенства наукової ідеї, незалежно від наукових ступенів і звань, відомчої підпорядкованості вченого.

Наступні роки діяльності Фонду давалися значно важче. Оголошувались чергові конкурси, але зобов’язання щодо грантової підтримки проектів не виконувалися в повному обсязі, хоча кошти обчислювались уже мільярдами. Так, у 1995 р. планові обсяги ДФФД склали майже 240 млрд. крб., а проекти (1384) було профінансовано лише на 36%.

Фонд сьогодні — це 25 проведених конкурсів, як загальнотематичних, так і за визначеними пріоритетами; на гранти Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених і за цільовою тематикою; за міжнародними угодами з аналогічними зарубіжними фондами і транскордонні за визначеними регіональними пріоритетами.

Фонд створювався для підтримки фундаментальних досліджень в усіх галузях наук на конкурсній основі. Конкурсний досвід ДФФД, а це понад 4300 наданих грантів, свідчить про дієвість створеної системи підготовки, подання і відбору наукових проектів, про намагання забезпечити цей процес незалежною експертизою, про відповідність вітчизняних пріоритетів світовим науковим тенденціям. Переконливим аргументом на користь започаткованої 15 років тому грантової системи підтримки всіх складових інноваційного технологічного циклу є результативність завершених конкурсних проектів. Наприклад, у середньому на один проект сьомого конкурсу ДФФД припало понад дев’ять публікацій у періодичних наукових журналах, окрім яких, підготовлено і видано 69 монографій, отримано 5 патентів на винаходи.

У 2006 р. завершено 350 проектів сьомого, десятого та одинадцятого конкурсів Фонду, що виконувались 273 організаціями; кількість публікацій за результатами виконання фундаментальних досліджень — 2899.

ДФФД не обмежується загальнотематичними конкурсами, грантами Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених, конкурсами за визначеною пріоритетною тематикою. Показові тенденції останніх років — це цільові тематичні конкурси (наприклад „Проведення фундаментальних історико-археологічних та біолого-екологічних досліджень острова Зміїно-

Голова Ради Фонду академік П.Г.Костюк
(праворуч) і директор Фонду Б.Р.Кияк

го”; „Відродження культурної спадщини кримських татар: мова і література”). Підписана Угода між ДФФД і Українським мовним інформаційним фондом. Серед спільних завдань не лише підготовка і видання словників кримсько-татарської мови, а й використання ресурсів ДФФД для поповнення словників фахової наукової термінології.

Член Ради Фонду академік Ганна Єльська на колегії Міністерства освіти і науки України переконала керівництво в необхідності ширшої підтримки науково-освітніх центрів і центрів колективного користування унікальним обладнанням. Це завдання вже другий рік поспіль намагається реалізувати ДФФД у рамках своїх скромних можливостей („Геном”, „Лазерний фемтосекундний комплекс”, „Плазма”). У рішенні колегії вказується на ширше залучення у грантових дослідженнях ДФФД студентів і молодих науковців.

Фонд здійснив підтримку науково-популярних журналів, сприяв популяризації наукової спадщини вітчизняних вчених.

Сильною стороною діяльності Фонду є систематична аналітична робота. На основі створених у Фонді баз даних запитів, проектів і публікацій можна отримувати аналітичну інформацію про стан фундаментальної науки, можливі пріоритети наукових досліджень, рівень вітчизняних розробок у контексті світових пріоритетів, імпаکت-фактор публікацій вітчизняних науковців. Кожних 2—3 роки ДФФД спільно з Інститутом реєстрації інформації НАН України проводять подібний аналіз, публікують його результати. Вони мають значний резонанс. Підтверджено, наприклад, високий рейтинг провідних українських науковців, таких як С.М.Рябченко, А.П.Шпак, А.М.Гусак, П.Г.Костюк, Б.В. Гриньов та ін.

Держава обіцяє більше сприяти реалізації в Україні грантової конкурсної системи підтримки, збільшуючи обсяги коштів бюджету на такі цілі. Але поки що проблем в діяльності Фонду ніяк не менше, ніж здобутків. Затримки з виплатою коштів часто-густо розтягувались на роки. І зараз серед багатьох конкурсів частка конкурсів для проведення досліджень невелика.

У 2000 р. ДФФД провів видавничий конкурс. Було видано понад 50 наукових книжок — від суто наукових монографій до довідників, словників та підручників, що були безкоштовно передані майже 400 провідним освітянським та академічним бібліотекам. Проблема наукових видань в Україні вкрай складна. Зараз панує „самвидав”, коли пошукувачі наукових ступенів самотужки, без належної експертизи та редагування видають своїм коштом монографії. До речі, в Росії два фонди — Російський фонд фундаментальних досліджень і Російський гуманітарний науковий фонд — фактично розв'язали цю проблему: кожен рік проводяться видавничі конкурси. Але це завдання через брак коштів поки що не може знайти реалізації в ДФФД.

Здобутки і проблеми Фонду знайшли відображення й оцінку на шпальтах багатьох газет. Це публікації з такими промовистими назвами, як „Quo vadis”, „Фундаментальні дослідження без

фундаменту”, „Скільки платить скупий”, „Роздача слонів чи наукові гранти”, „Бізнес-інкубатор”.

Серед пріоритетів Фонду — налагодження контактів вітчизняних учених із зарубіжними науковцями у рамках спільних проектів, що підтримуються на конкурсних і паритетних засадах ДФФД та аналогічними фондами фундаментальних досліджень за кордоном. Поки що найбільш вдалою акцією слід вважати співробітництво з Білоруським республіканським фондом фундаментальних досліджень. Вже проведено два спільні конкурси ДФФД з БРФФД і в цьому році 47 проектів отримують паритетну підтримку обох держав. Реалізується меморандум з Національним науковим фондом США про спільні матеріалознавчі дослідження. Підтримується грантами транскордонне співробітництво вчених Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича з румунськими науковцями, а Ужгородського національного університету — з угорськими вищими навчальними закладами. Брак коштів з українського боку вже роками заважає розгорнути повноцінну співпрацю з Російським фондом фундаментальних досліджень, Російським гуманітарним науковим фондом, фондами і дослідницькими центрами далекого зарубіжжя.

Перетворення Державного фонду фундаментальних досліджень (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 24.12.2001 № 1717) у самостійну наукову установу у сфері управління Міністерства науки і освіти України, затвердження нового складу Ради Фонду, до якого ввійшли 26 відомих науковців, що представляють усі шість державних академій наук (18 з них є викладачами вищих навчальних закладів), підтримують надії на покращення умов функціонування Фонду. З цим же пов'язані зміни в стратегії конкурсної політики Фонду: починаючи з сьомого конкурсу пріоритет при відборі наукових проектів для грантової підтримки надається перспективним розробкам комплексних авторських колективів, що поєднують спільні дослідження науковців вищих навчальних закладів та академічних інституцій. Ця стратегія сприяє міжінституційній кооперації досліджень, здійснюється на принципах самоорганізації, долає жорсткі організаційні рамки науки.

На засіданні спеціальною відзнакою Фонду „За вклад у науку” нагороджено фундаторів Фонду Сергія Рябченка, Миколу Находкіна, Геннадія Мелкова, Віктора Кулішова, голову Наглядової ради ДФФД Бориса Патона, ветеранів Ради Фонду: Олега Сарбея, Анатолія Самойленка, Миколу Гончара, Анатолія Загороднього, Олександра Юрченка, Валерія Скорохода, Ганну Єльську, Ростислава Гвоздяка, Владислава Шумлянського, Валентина Онопрієнка. Пам'ятні відзнаки вручено керівництву Міністерства освіти і науки України — Станіславу Ніколаєнку і Андрію Гуржію. Отримали „Подяки” співробітники дирекції, колишні працівники ДФФД, члени робочих груп наукових напрямів.

В.І. Онопрієнко,
д-р філос. наук, професор